

1.4.3 Zrychlující vztažné soustavy II

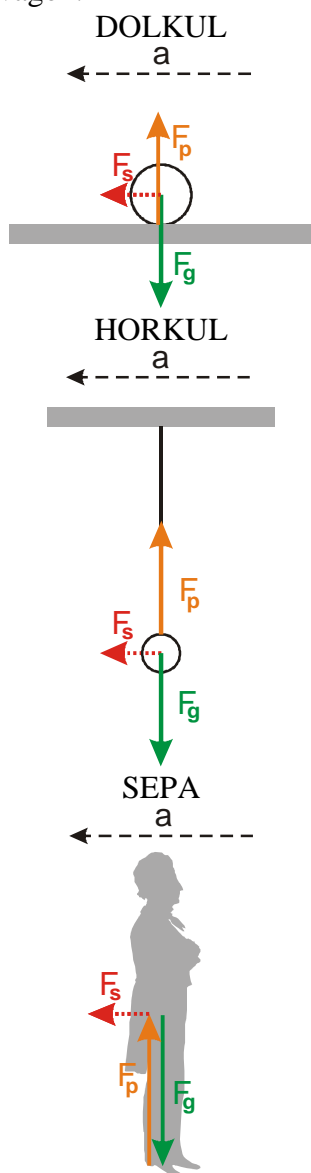
Předpoklady: 1402

Př. 1: Vagón SVARME rovnoměrně zrychluje doprava. Rozeber silové působení a stav čidel na nástupišti z pohledu MOBILŮ.

Čidla na nástupišti (pohled MOBILŮ ze zrychlujícího vagónu)

MEHOZ: Ukazuje nulovou hodnotu.

Odpovídá tomu, že i když se nám zdá, že nástupiště zrychluje, tak cítíme, že zrychluje náš vagón.

Kulička na nástupišti se pohybuje zrychleně doleva.

$\Rightarrow$

Problém: výsledná síla působí na kuličku je nulová $\Rightarrow$ kulička nemůže zrychlovat. $\Rightarrow$

Řešení: Kuličku pozorujeme z neinerciální soustavy $\Rightarrow$ představíme si, že na ni působí směrem doleva setrvačná jakosíla $F = ma \Rightarrow$ na kuličku působí nenulová výsledná síla $\Rightarrow$ kulička zrychluje směrem doleva.

Kulička se na závěsu se pohybuje zrychleně doleva.

$\Rightarrow$

Problém: Výsledná síla působí na kuličku je nulová $\Rightarrow$ kulička nemůže zrychlovat. $\Rightarrow$

Řešení: Kuličku pozorujeme z neinerciální soustavy $\Rightarrow$ představíme si, že na ni působí směrem doleva setrvačná jakosíla $F = ma \Rightarrow$ na kuličku působí nenulová výsledná síla $\Rightarrow$ kulička zrychluje směrem doleva.

SEPA zrychluje doleva.

$\Rightarrow$

Problém: Výsledná síla působí na SEPU je nulová $\Rightarrow$ SEPA nemůže zrychlovat. $\Rightarrow$

Řešení: SEPU pozorujeme z neinerciální soustavy $\Rightarrow$ představíme si, že na něj působí směrem doleva setrvačná jakosíla $F = ma \Rightarrow$ na SEPU působí nenulová výsledná síla $\Rightarrow$ SEPA zrychluje směrem doleva (SEPA nespadne jako jeho kolega ve vagónu, protože spolu s ním zrychluje i podlaha nástupiště).

V běžné literatuře se místo názvu setrvačná jakosíla používá výraz **setrvačná síla**.

Při popisu z neinerciální vztažné soustavy zůstávají Newtonovy zákony v platnosti, pokud každému pozorovanému předmětu (uvnitř i vně neinerciální vztažné soustavy)

připíšeme setrvačnou sílu $F_s = ma$ (m je hmotnost předmětu, a je zrychlení soustavy), která má opačný směr než zrychlení neinerciální vztažné soustavy.

Setrvačná síla není silou v pravém smyslu:

- Nemá původce.
- Nemá partnerskou sílu.
- Nepopisuje vzájemné působení těles.
- Její existence závisí na soustavě, ze které děj pozorujeme.
- Může dosahovat obrovských velikostí (setrvačnou sílu musíme připsat i Zemi, Slunci, galaxii, zbytku vesmíru).

Pedagogická poznámka: Poslední bod je dobré zdůraznit, dobře ilustruje jinakost setrvačných sil. Zrychlování tak malé věci jako je výtah v budově zapříčiní vznik síly, která v popisu urychlí celou galaxii.

Př. 2: Cestující jede výtahem směrem vzhůru. Jak se změní síla, kterou působí na podlahu během zastavování výtahu? Vysvětli z inerciální i neinerciální vztažné soustavy.

Síla, kterou působí cestující na podlahu, je reakcí na sílu, kterou působí podlaha na cestujícího $\Rightarrow$ obě síly mají stejnou velikost $\Rightarrow$ budeme zkoumat velikost síly podlahy na cestujícího.

Inerciální vztažná soustava (člověk na ulici):

Výtah zpomaluje (zrychlení směřuje dolů) $\Rightarrow$ na cestujícího musí působit výsledná síla směrem dolů $\Rightarrow$ gravitační síla musí být větší než síla podlahy $\Rightarrow$ síla, kterou působí člověk na podlahu, se zmenší.

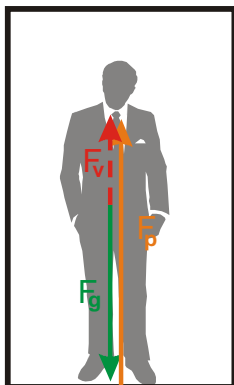
Neinerciální vztažná soustava (člověk ve výtahu):

Výtah stojí na místě (zrychlení směřuje dolů) $\Rightarrow$ pozorujeme z neinerciální vztažné soustavy $\Rightarrow$ na cestujícího působí setrvačná jakosíla směrem nahoru, která částečně vyrovnává gravitační sílu $\Rightarrow$ k udržení nulové výsledné síly je třeba menší síla podlahy $\Rightarrow$ síla, kterou působí člověk na podlahu, se zmenší.

Př. 3: Mladý výzkumník stojí ve výtahu na váze a měří tak jeho zrychlení. S jakým zrychlením se výtah pohybuje, pokud váha ukazuje výzkumníkovi o hmotnosti 75 kg jako hmotnost 82 kg? Příklad řeš v inerciální i neinerciální vztažné soustavě. Můžeme rozhodnout, jakým směrem výtah jede?

Váha ukazuje 82 kg $\Rightarrow$ výzkumník působí na váhu silou 820 N $\Rightarrow$ váha působí na výzkumníka také silou 820 N (partnerské síly akce a reakce).

Inerciální vztažná soustava (člověk na ulici):

Na výzkumníka působí dvě síly:

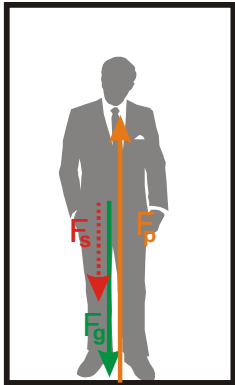
- gravitační síla F_g směrem dolů,
- síla váhy F_p směrem nahoru.

Síla váhy je větší $\Rightarrow$ na výzkumníka působí výsledná síla směrem vzhůru o velikost $F_v = F_p - F_g$.

$$ma = F_p - F_g$$

$$a = \frac{F_p - F_g}{m} = \frac{820 - 750}{75} \text{ m} \cdot \text{s}^{-2} = 0,93 \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$$

Neinerciální vztažná soustava (výzkumník ve výtahu):

Výzkumník je v klidu $\Rightarrow$ výsledná působící síla je nulová.

Na výzkumníka působí tři síly:

- gravitační síla F_g směrem dolů,
- síla váhy F_p směrem nahoru,
- setrvačná síla F_s směrem dolů.

Výsledná síla je nulová $F_v = F_p - F_g - F_s = 0$.

$$F_s = F_p - F_g$$

$$ma = F_p - F_g$$

$$a = \frac{F_p - F_g}{m} = \frac{820 - 750}{75} \text{ m} \cdot \text{s}^{-2} = 0,93 \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$$

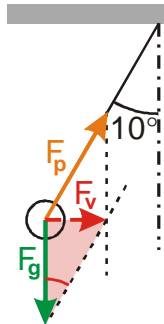
Z obou pohledů vyplývá, že zrychlení výtahu směřuje vzhůru, nemůžeme však poznat, jakým směrem výtah jede. Existují dvě možnosti:

- výtah jede nahoru a rozjíždí se,
- výtah jede dolů a brzdí.

Př. 4: Kulička zavěšená na provázku (čidlo HORKUL) se při zrychlování metra vychýlí od svislého směru o 10° . Urči zrychlení metra.

Příklady můžeme řešit v inerciální i neinerciální vztažné soustavě.

Řešení v inerciální vztažné soustavě (úhel na obrázku je záměrně větší):

Na kuličku působí dvě síly:

- gravitační síla F_g směrem dolů,
- síla provázku F_p ve směru provázku.

Výslednice obou sil je nenulová, směřuje do směru zrychlení vlaku $\Rightarrow$ platí: $F_v = ma$.

Ve vyznačeném pravoúhlém trojúhelníku platí: $\text{tg } \alpha = \frac{F_v}{F_g}$.

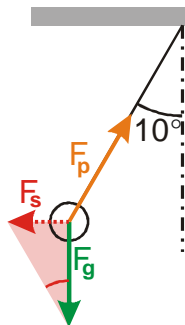
$$F_v = F_g \text{ tg } \alpha$$

$$ma = mg \text{ tg } \alpha$$

$$a = g \text{ tg } \alpha = 10 \cdot \text{tg } 10^\circ \text{ m} \cdot \text{s}^{-2} = 1,8 \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$$

Metro se pohybuje se zrychlením $1,8 \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$.

Řešení v neinerciální vztažné soustavě (úhel na obrázku je záměrně větší):

Na kuličku působí tři síly:

- gravitační síla F_g směrem dolů,
- síla provázku F_p ve směru provázku,
- setrvačná síla F_s působící proti směru zrychlování.

Výslednice sil je nulová.

Ve vyznačeném pravoúhlém trojúhelníku platí: $\text{tg } \alpha = \frac{F_s}{F_g}$.

$$F_s = F_g \text{ tg } \alpha$$

$$ma = mg \operatorname{tg} \alpha$$

$$a = g \operatorname{tg} \alpha = 10 \cdot \operatorname{tg} 10^\circ \operatorname{m} \cdot \operatorname{s}^{-2} = 1,8 \operatorname{m} \cdot \operatorname{s}^{-2}$$

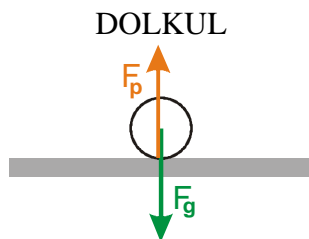
Metro se pohybuje se zrychlením $1,8 \operatorname{m} \cdot \operatorname{s}^{-2}$.

Př. 5: Vagón SVARME projíždí stanicí zleva doprava a brzdí. Vysvětli chování všech čidel ve vagónu z pohledu: a) výzkumníků na nástupišti, b) výzkumníků ve vagónu.

Vagón SVARME jede doprava a rovnoměrně zpomaluje.

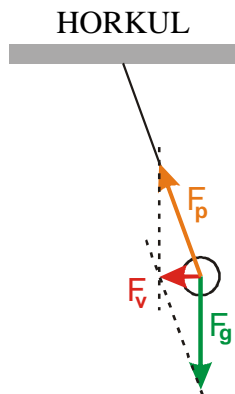
a) Čidla uvnitř vagónu SVARME (pohled STABILŮ na nástupišti):

MEHOZ: Ukazuje zápornou hodnotu (vagón zpomaluje) $\Rightarrow$ odpovídá faktu, že vagón brzdí.

Kulička se ve vagónu pohybuje zrychleně k přední stěně (doprava), z pohledu nástupiště se pohybuje rovnoměrně doprava.

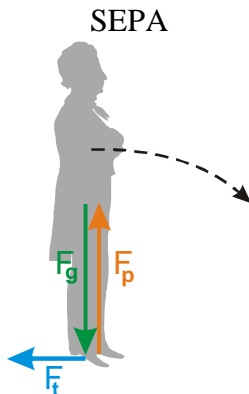
Na kuličku působí nulová výsledná síla $\Rightarrow$ vzhledem k nástupišti se pohybuje rovnoměrně přímočaře $\Rightarrow$ protože vagón brzdí, kutálí se vzhledem k vagónu k jeho přední stěně.

Kulička se nakloní dopředu a zpomaluje s vagónem (zrychlení směřuje doleva).

$\Rightarrow$

Síla provázku a gravitační síla mají nenulovou výslednici, která směřuje doleva $\Rightarrow$ způsobuje, že kulička zpomaluje s vagónem.

SEPA padá popředu.

$\Rightarrow$

Podlaha vagónu brzdí $\Rightarrow$ mezi nohama a podlahou působí tření, které nohy zastavuje. Na zbytek těla působí nulová výsledná síla $\Rightarrow$ tělo pokračuje v rovnoměrném přímočarém pohybu $\Rightarrow$ SEPA padá.

Vagón SVARME jede doprava a rovnoměrně zpomaluje.

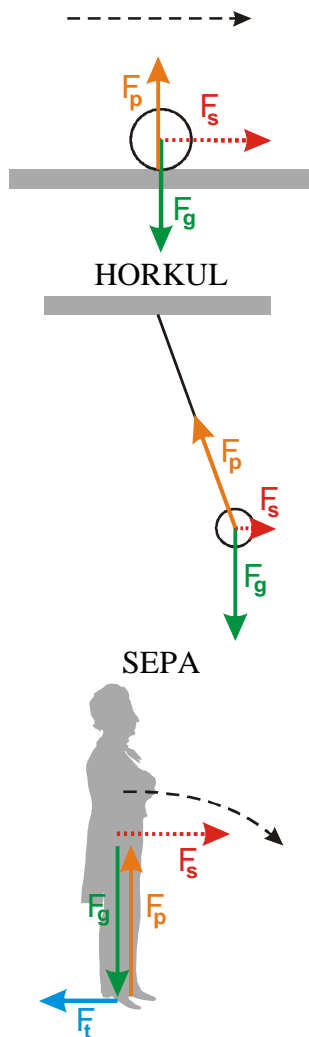
b) Čidla uvnitř vagónu SVARME (pohled MOBILŮ ve vagónu):

MEHOZ: Ukazuje zápornou hodnotu (vagón zpomaluje), MOBILOVÉ cítí zpomalování, ale zároveň vidí, že vagón je v klidu, zatímco stanice zpomaluje svůj pohyb doleva.

Kulička se ve vagónu pohybuje zrychleně k přední stěně (doprava).

DOLKUL

Na kuličku působí doprava setrvačná jakosíla o velikosti $F = ma$ $\Rightarrow$ tato síla je zároveň výslednou silou působící na kuličku $\Rightarrow$ kulička se pohybuje rovnoměrně zrychleně doprava.

Kulička se nakloní dopředu a zůstává v klidu.

⇒

Na kuličku působí doprava setrvačná jakosíla o velikosti $F = ma$
 ⇒ tato síla se vynuluje s výslednicí zbývajících sil F_g a F_p ⇒
 výsledná síla působící na kuličku je nulová ⇒ kulička zůstává v klidu.

SEPA padá popředu.

⇒

Na SEPU působí kvůli pohledu z neinerciální vztažné soustavy setrvačná jakosíla o velikosti $F = ma$ doprava, tření zabraňuje pohybu nohou doprava ⇒ SEPA padá dopředu.

Př. 6: Vagón SVARME projíždí stanicí zleva doprava a brzdí. Vysvětli chování všech čidel na nástupišti z pohledu: a) výzkumníků na nástupišti b) výzkumníků ve vagónu.

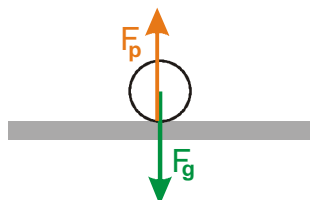
Vagón SVARME jede doprava a rovnoměrně zpomaluje.

a) Čidla na nástupišti (pohled STABILŮ na nástupišti):

MEHOZ – ukazuje nulovou hodnotu (nástupiště nezrychluje).

DOLKUL

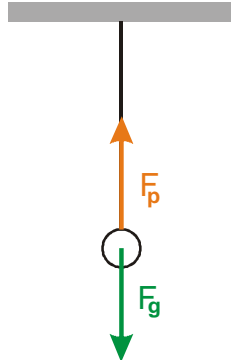
Čidlo stojí na místě.

Výsledná síla je nulová.

HORKUL

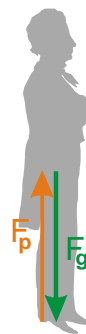
Čidlo stojí, visí svisle.

Výsledná síla je nulová.

SEPA

Čidlo stojí.

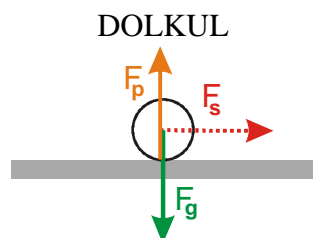
Výsledná síla je nulová.

Vagón SVARME jede doprava a rovnoměrně zpomaluje.

b) Čidla na nástupišti (pohled MOBILŮ ve vagónu):

MEHOZ – ukazuje nulovou hodnotu (nástupiště nezrychluje, i když MOBILOVÉ vidí, že zrychluje, protože cítí, že zrychlují oni).

Nástupiště i všechny předměty na něm zpomalují svůj pohyb doleva $\Rightarrow$ pohybují se se zrychlením, které směřuje doprava.

Kulička na nástupišti zpomaluje svůj pohyb doleva $\Rightarrow$ zrychluje doprava.

Na kuličku působí doprava setrvačná jakosíla o velikosti $F = ma$
 $\Rightarrow$ tato síla je zároveň výslednou silou působící na kuličku $\Rightarrow$
kulička se pohybuje rovnoměrně zrychleně doprava.

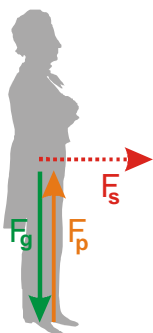

Kulička visí svisle a spolu s nástupištěm zpomaluje svůj pohyb doleva $\Rightarrow$ zrychluje doprava..

$\Rightarrow$

Na kuličku působí doprava setrvačná jakosíla o velikosti $F = ma$
 $\Rightarrow$ tato síla je zároveň výslednou silou působící na kuličku $\Rightarrow$
kulička se pohybuje rovnoměrně zrychleně doprava.

SEPA

SEPA stojí a spolu s nástupištěm zpomaluje svůj pohyb doleva $\Rightarrow$ zrychluje doprava..

$\Rightarrow$

Na SEPU působí doprava setrvačná jakosíla o velikosti $F = ma$
 $\Rightarrow$ tato síla je zároveň výslednou silou $\Rightarrow$ SEPA se pohybuje rovnoměrně zrychleně doprava (protože se stejným zrychlením se pohybuje i nástupiště, nepadá).

Př. 7: Tatínek jede výtahem domů. Během zastavování výtahu mu praskne ucho u tašky s nákupem. V jakém patře bydlí?

Ucho tašky praskne během zastavování $\Rightarrow$ děj můžeme popsat z inerciální soustavy mimo výtah nebo z neinerciální soustavy výtahu.

Inerciální vztažná soustava: Ucho prasklo při zastavování $\Rightarrow$ během zastavování působí na tašku větší silou než při rovnoměrném pohybu $\Rightarrow$ výsledná síla při zastavování směřuje vzhůru $\Rightarrow$ při zastavování směřuje zrychlení nahoru $\Rightarrow$ výtah jel směrem dolů $\Rightarrow$ tatínek bydlí v suterénu.

Neinerciální vztažná soustava: Ucho prasklo při zastavování $\Rightarrow$ během zastavování působí na tašku větší síla než při rovnoměrném pohybu $\Rightarrow$ setrvačná síla při zastavování směřuje dolů $\Rightarrow$ při zastavování směřuje zrychlení nahoru $\Rightarrow$ výtah jel směrem dolů $\Rightarrow$ tatínek bydlí v suterénu.

Shrnutí: Při popisu z neinerciální soustavy musíme setrvačnou jakosílu přidávat na všechny tělesa (v soustavě i mimo ni).